

שמעתא אליבא דהלכתא

גליון קי"ב - פרשת כי תצא - תשע"ב - קהילת הניכי הישיבות, רמות ב' ש"ס

שמעתא אליבא דהלכתא

האם יש חובה למחות בעוברי עבירה בזמן הזה

א. חובת תוכחה. ב. חובה לאפרושי מאיסורא. ג. לכוף לקיים מצוה וחובו הכאה. ד. כפייה במצות דרבנן. ה. עבר ולא הפריש את חברו מהאיסור. ו. לאפרושי מאיסורא וחובת תוכחה תרי מילי ז. להפריש מומר מאיסור. ח. טעם שנהגו להקל להוכיח. ט. כשהתוכחה גורמת שהחוטא יתרחק מהדבר. י. **חובת תוכחה**

נצטוונו בתורה להוכיח ישראל שאינו מתנהג כשורה, בין בדברים שבין אדם לחבירו או בין אדם למקום, שנא' (ויקרא פ"ט פס' יז) "הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא". וכן הביאו מוני המצוות החינוך (מצוה רלט), ועוד. וכת' הרמ"א (סי' תרה) שחייב להוכיחו אף שידוע שלא ישמע אליו. והכרעת המ"ב (שם ס"ק יא ושע"צ אות יא) שצריך להוכיחו עד כדי נזיפה ולא עד שיכנו או יקללנו (דלא כדברי הרמ"א שם משום דבלא"ה דעת הסמ"ג והמאירי דהיכא שברור לו שלא יקבלו אינו מחויב להוכיח כלל אף במזיד), וכ"ז אף בחוטא עובר על דבר המפורש בקרא. אבל בלא"ה אם ידוע שלא יקבלו דבריו אמרינן "מוטב שיהו שוגגים ולא יהיו מזידיים", כמבואר בביצה (ל' ובנרמ"א (שם). ועי' בגליון ס"ו עוד בענין גדר "מפורש בקרא". ועי' עוד ברמ"א (שם) שכתב שתוכחה לרבים, אם יודע שאין דבריו נשמעים לא יאמר ברבים להוכיח, רק פעם אחת, אבל לא ירבה בתוכחות מאחר שידוע שלא ישמעו אליו (אבל ביחיד דינו כנ"ל).

ב. **חובה לאפרושי מאיסורא**
ואמרו בברכות (ט"ז). אמר רב יהודה אמר רב המוצא כלאים בבגדו פושטו אפילו בשוק שנאמר (משלי כפ"א פס' ט) אין חכמה ואין עצה ואין תבונה נגד ה' כל מקום שיש חילול השם אין חולקין כבוד לרב. ועפ"ז פסק הרמב"ם (כלאים פ"י הכ"ט) שהרואה כלאים של תורה על חברו אפילו היה מהלך בשוק קופץ לו וקורעו עליו מיד, ואפי' היה רבו שלמדו חכמה, ע"כ. וכן פסק השו"ע (ו"ד ס"ג ש"ע א). ומבואר דיש חיוב להפריש את חברו מאיסור. (ועיינן בתרוה"ד (סי' מג) ובשו"ע (ו"ד ס"ג רמב ס"ג ב) עוד בענין מחאה כשרואה את רבו נכשל באיסור).

ועיינן בש"ס סוטה (לז) שאמרו שכל ישראל ערבים זה לזה, וכתב הרא"ש (ברכות פ"ג ס"י יג) דעל כן עלינו להציל את השני מן העון ולפטרו מן המצות. וכ"כ התר"י (שם יא. ברי"ק), וכן פסק המ"ב (סי' קסו ס"ק צב).
והנהגת ה"ח (ו"ד ס"ג ש"ע אות ב) דלחפש מאיסור אינו אלא מדרבנן, דאסמכוהו אלפני עור לא תתן מכשול. וכ"כ בפרי אצחק (ח"א ס"ו ד"ה וגם הנה בעיקר), דלא כהשאג"א (סי' נח) דס"ל דהוא חיוב מה"ת. ודבריהם צ"ע: שהרי מדברי הראשונים הנ"ל מוכח דהיינו מה"ת, דהרי מכת ערבות א' מוציא את השני אפי' מחיובים דאו', וכן מצינו שכת' בבינה (ח"ב ו"ד ס"ג ל), בתהילה לדוד (סי' שמג אות ז) ובגרי"פ לרס"פ (ח"ג פ"ג נו עמ' 414 טור ב ובד"ה ואמנם), וכן פסק בשע"צ (סי' שמו אות ח), (והא דלא הביא שם ראייה מהרא"ש הנ"ל יש ליישב). ובמחנה חיים (אה"ע ח"ב סי' לב ד"ה נחזי אגן) כתב שיש חיוב על כל ישראל אם רואה שחבירו חוטא בשוגג שצריך להודיע לו כדי להפרישו שהרי אפי' קטן שאוכל נבילות ב"ד מצווין להפרישו.

ג. **לכוף לקיים מצוה וחובו הכאה**
והנה איתא בכתובות (פ"ג). אמר ליה רב כהנא לרב פפא לדידך דאמרת פריעת בעל חוב מצוה אמר לא ניחא לי דאעביד מצוה מאי אמר ליה תנינא במצות עשה כגון שאומרים לו עשה סוכה ואינו עושה לולב ואינו נוטל מכין אותו עד שתצא נפשו, ע"כ.

ועי' בנתיבות (סי' ג ביאורים ס"ק א) שהוכיח מב"כ (כה) דאמרו גבי נרצע שכלו ימיו, דיכול רבו להכותו כדי להפרישו מאיסור שפחה, שכל אדם מצווה להפריש חברו מאיסור אפילו מי שאינו בכלל בית דין, וע"כ אם אינו עושה סוכה כ"י מכה אותו עד שיצא נפשו, ע"כ. וכן דעת הקצות (סי' ג ס"ק א ומשובב שם), אלא שדעתו דכ"ז להפרישו מאיסור כגון הא דנרצע או מי שרואה חברו לובש שעטנז יכול לפושטו מעליו וכדו', אבל לכופו לקיים מצוות עשה כגון מי שאינו עושה סוכה או אינו נותן צדקה לזה צריך ב"ד דוקא, דב"ד בעי אעישוי וכדמוכח בגיטין (פ"ג) דבעינן ב"ד לכפותו לתת גט אע"פ שנתיתו הוא מצוה, ע"כ.

אולם הנתיבות (שם) לא ס"ל חילוק הנ"ל. וכן באמרי בינה (דיינים ס"ט ד"ה והנה במקום) הוכיח כדעת הנתיבות, וכתב דשאני גט דבעינן דוקא ב"ד משום דבעינן רצון ואין הרצון שע"י אונס של כל אדם חשוב רצון. וכן מבואר באור שמה (ממרים פ"ד ה"ג). והמאירי (מצוה ח אות י"ד) נקט כהקצות שכפיה הוא חיוב על ב"ד מומחים והא דבב"ק דנרצע יכול להכותו לאפרושי מאיסורא היינו דהרשות בידו, אבל אין חיוב כלל על איש משראל להפריש את חברו מאיסורא עד שתצא נפשו, אבל לגבי מה שכתב שאין כפיה על לאוין פליג עליו המנ"ח וכתב שבל"ת בקום ועשה ודאי אין מניחים אותו בשום אופן וכן בלאו בשב ואל תעשה כופין אותו שלא לעבור. ועי' בחכס צני (סי' א), בחת"ס (ח"ו"מ ס"ק קעז), בשערי ישר (ש"י פ"ה ד"ה והנה ראוי), בפלא יועץ (ערך תוכחה) ובגרי"פ לרס"ג (שם עמ' 416 ד"ה אמנם).

ולמעשה פסק האג"מ (אה"ע ח"ד סי' סא אות ב ד"ה אבל אלא תמורה) שמחוייבין להפריש גדול העובר עבירה, ואף להכותו רשאי וכן מוחיייבין כגון להפריש לאדם מן העבירה כמפורש בב"ק (כה). לענין נרצע ואיפסק בשו"ע (ח"ו"מ ס"י תכ"ט ס"ג) אף ביחיד שאין זה דין דוקא על ב"ד אלא על כל א"י שבידו להפריש מאיסורא, ע"כ. ומי"מ בזמנינו אין ידו תקיפה וע"כ נראה שדין הכא אינה נוהגת בזמנינו. ועי' להלן בשם המהרי"ו. ועיי' בספר שכל טוב בהוספות לס"י ר"פ"ה בשם הגריש"א זצ"ל.
[ועי' בקצות (שם) דאף הכאה ע"מ להפרישו מאיסור אינו אלא הכאה בעלמא, דלא אמרו ניתן להצילו בנפשו אלא בעבירות הידועים כגון רודף אחר נערה המאורסה, ובשארא איסורים לא ניתן להפרישו מאיסור נבילות וטריפות, אבל ב"ד שכופין לקיים עשה מכין אותו עד תצא נפשו. ובאמרי בינה (שם) דחה דבריו, שגם על לאוין אם רצה לעבור מכין אותו עד שתצא נפשו והביא שכן דעת הרע"א (כתובות פ"ג), ע"כ. שו"מ בחו"י (ס"ס קס) שגם נקט שבלאוין לא מכין עד שתצא נפשו, אבל במ"ע מכין אותו עד שתצא נפשו, ומי"מ ביריא לי דעד שתצא נפשו ר"ל כל זמן שעדיין אפשר לקיימו. ועי' במחנה חיים (א"י ח"ב סי' כ"א ד"ה ובהו יופטו) שתלה הדבר במח' ראשונים האם י"ע שתצא נפשו"ו הוא כפשוטו].

ד. **כפייה במצות דרבנן**
ועיי' ברש"י (כתובות צ"א: ד"ה לפרוט) שכתב דלא כופין את היתומים לפרוע חוב אביהם כיון דין להם בזה רק מצוה מדרבנן. וכבר דחו דבריו בתוס' (שם פ"ג ד"ה פריעת) משום שמצוה דכופין במצות דרבנן כגון מצוה לקיים דברי המת. וכתוס' נקטו הרא"ש (כתובות פ"ט ס"ג יג-יד), הטור (סי' קס), הסמ"ע (סי' קס"ב), הש"ך (סי' ב) והגר"א (אות א). והתומים (סי' קז ס"ק א) נקט כרש"י, ומה שהקשו התוס' (שם) הא אף במצוה דרבנן כופין, אין לדמות מצוה דדבריהם זו לזו, ולפעמים אלאמורה לתקנות ופעמים לא, ועיי' בפנ"י (גיטין יג. ד"ה בא"ד ועוד וכתובות פ. על רש"י ד"ה בא"ד ובקונטרס) שכתב שא"א לפרש כוונת רש"י דבכל מצוה דרבנן אין כופין להריש מיצוה בכמה דינים שתקנו חכמים שכופין וכו' אע"כ דכוונת רש"י דוקא היכא שאמרו חכמים בלשון מצוה וכו' דהאי לינשא יתירא דמצוה בשמע דלא תיקנו אלא למצוה בעלמא. ועי' בפמ"ג (פתי"כ ח"א אות כ) שהביא פלוגתת רש"י ותוס'. (ועיי' אג"ת אות מא) שאפי' אם נמצא במצות דרבנן מצוה בעלמא. ועי' בשו"ע (פתי"כ ח"א אות כ) שהביא פלוגתת (פתיחה על מ"ס מגילה) ובחסד לאברהם (א"י ח"ב סי' פ"ג ד"ה ואחר) לענין מתנות לאביונים. ועי' עוד במנ"ח (מצוה י אות כ).

ה. **עבר ולא הפריש את חברו מהאיסור**
ותנן בשבת (נד): פרתו של רבי אלעזר בן עזריה היתה יוצאה ברצועה שבין קרניה שלא ברצון חכמים, ע"כ. ואמרו שם בגמ', תנא לא שלו היתה אלא של שכינתה היתה ומתוך שלא מיחה בה נקראת על שמו, ע"כ. וז"ל החת"ס (ח"ו"מ ס"י קע"ז) קיום חוקים ומצות כל ישראל ערבים בי"ד ונכנסו מי שאינו מוחה ויש בידו למחות בכלל ארור אשר לא יקים את דין הזהאת כפירוש הרמב"ן (פ"ר כי תבא יב, כו), וכו', ע"כ.

אלא דעי' בריטב"א (ביצה ל' ד"ה הנח) דהיינו שלא מוחה אינו נתפס בעבירה. וכ"כ באבני נזר (ו"ד ס"י תס"א אות ד) ובביאור הלכה (סי' תרח ב"ד ועיי' מוחין ב"מ). שו"מ בגר"ז (שם אות ד) שיצא לחדש שאע"פ שידוע לנו שהחוטא הזה לא יקבל ממנו לא אעפ"כ צריך למחות בידו ועיי' שמוחה בידו הוא מוציא את עצמו מהערבות, ע"כ. וכדברי רמב"ם במו"ק פ"ג הל' י"ג ימי תשובה, דייקא דהוה) (ועיי' בענין אף שחברו חזר בתשובה האם גם לזה שלא מחה נמחל. ועי' בשד"ח (ח"ז מעי' ה"א סי' א' אות ב)).

המשך בעמ' הבא

פניני הלכה

השומע קדיש תתקבל באמצע פסד"ז איזה אמנים יענה

כתב המחבר (סי' נ"א ס"ד) דצריך לזהר מלהפסיק בדבור משיתחיל ברוך שאמר עד סוף י"ח. וכתב הרמ"א דאפי' לצורך מצוה אין לדבר בין ברוך שאמר לשתבח.

אולם מי"מ לעיל מיינה כתב המחבר (שם ס"ב) דאם סיים ברוך שאמר קודם שסיים החון עונה אחריו אמן. וכתב שם המג"א (שם ס"ק ג) דכתב בכוננות (שער הכוונות ריש ענין ברכת השחר) דמותר לענות אמן דברכות אחר ברוך שאמר. וכ"כ דלינא בברכ"י (ס"ק ג) ובנכה"ח (ס"ק ה). וכ"כ המשנ"ב (ס"ק ח), אלא הדעה דהיינו דוקא במקום דסליק ענינא.

(ובנמ"א (שם ס"ק ג) כתב דנ"ל דאפי' באמצע ברוך שאמר מותר לענות אמן כיון שלא הוזכרה ברכה זו בגמ'. (וביאר המשנ"ב (שם ס"ק ג) כוונתו דדוקא לענין אמן של ב"ש או של ישתבח

כתב המחבר דאם יאמיר קודם שסיים החון עונה אחריו אמן, אבל שאר אמנים מותר לענות אפי' באמצע ב"ש או ישתבח. ודלא כמשמעות המ"ג דלמסקנת המנ"א אף על ברכת ב"ש וישתבח יענה אמן באמצע הברכה (בה"ל שם ד"ה אם סיים)). אלא דמי"מ כתב המשנ"ב דאם ענה אחר תיבת ברוך אתה ה' קודם שסיים מלך

מהולל בתשבויות, כתב הח"א דאסור לו לענות, דבהו מקלקל למרי את הברכה). אולם החיד"א (קשר גודל ס"ו ז' אות כ"ט) כתב מדברי האר"י משמע דבאמצע ברוך דלא יענה אמן, ונראה דכוונת הרב על על אמן דברכות שאמר יענה באמצע, דב"ש נתקן קודם התלמוד. עכ"ז. וכ"כ בבא"ח (פרשת ויגש אות ט). והובאו דבריהם בכה"ח (שם ס"ק י"א).

והנה לענין ברכות ק"יש כתב המחבר (סי' ס"ו ס"ג) – לקדיש ולקדושה ולברכו מפסיק אפי' באמצע הפסוק, וכן למודים דרבנן, אבל לא יאמר אלא תיבת מודים בלבד.

והנה שם הרמ"א – וכן בברכו לא יאמר יתברך וישתבח כו', וי"א דאמין שעונים אחר ברכת האל הקדוש ואחר שומע תפילה יש לו דין קדושה ויכול לענות אותם בק"ש, וכן עיקר.

ולכל הני מילי פוסקים מכ"י באומר תחנונים. עכ"ל. וכתב הע"ת (ס"ק יז) דנראה דיש ללמוד ג"כ במכ"י דיכול להפסיק בפסד"ז. וכ"כ שם המשנ"ב (ס"ק כ"ג) דכ"י בפסד"ז.

והנה הכה"ח (ס"ק כ"ג) דמ"ש הרמ"א וי"א דאמין שעונים וכו' וכן עיקר, זהו דוקא לדעתו, אבל דעת המחבר דאין לענות אמן על שום ברכה ואפי' ברכת האל הקדוש ושומע תפילה, וכמ"ש בב"י דזה למד הסמ"ק מדברי הירושלמי אבל תלמודא דידן פליג וע"כ לא הזכירוהו הפוסקים.

ולפיכך לא כתב זאת בשו"ע. וכ"כ המאמ"ר (אות ד') בדת המחבר. וכ"כ דלינא בבא"ח (פרשת שמות אות ו'). ומי"מ כיון דחזינן דשרי לענות אמן דקדיש באמצע ברכות ק"יש, כ"ש דשרי לענות אמן דקדיש באמצע פסוקי דמזרה, דהא ברכות ק"יש חמורות טפי, כדחזינן דאסור לענות בהם אמן דברכות (ורק אמן דהאל הקדוש ושומע תפילה ס"ל לרמ"א דשרי לענות).

והנה גבי עניית אמן דקדיש באמצע ברכות ק"יש כתב המג"א (סי' ס"ו ס"ק ו') דבאמין היא שמיא רבא יאמר עד עלמאי, וישתק וישמע עד אמן שאחר יתברך ויענה אמן, כי יש מח' אם חיוב לומר כל הנוסח של יתברך. ומתקבל והילכך לא יענה אמן כי אינו אלא מנהג. והובאו דבריו להל' במשנ"ב (ס"ק ח' ע"ש ובנש"צ ס"ק כ"א).

(ועי' במג"א (שם ס"ק ו') דכתב דנ"ל שבאמין היא שמיא רבא אומר ג"כ תיבת יתברך, דהפליג מאד בב"י בעונש המפסיק בין עלמאי ליתברך. אולם בגר"א (שם ס"ק יז) כתב דאין דבריו עיקר דברמב"ם ובטור וכל הפוסקים איתא להדיא עד עלמאי. ובמשנ"ב (שם ס"ק י"ז) העלה כדברי הגר"א, וצ"ן

בשה"ש דכן הוא בח"ס. ועי' מ"ו ס"ג) דאסור להפריד בין עלמאי ליתברך. ודעת המחבר (שמות אות ו) כתי' דאע"ג דדעת המחבר לענות עד יתברך, מי"מ מדברי האר"י מוכח דיענה עד בעלמא, וכן עיקר, ואפי' באמצע בברכות ק"יש).

ובנכה"ח (שם ס"ק כ"ג) כתב דבה"י אמנים ראשונים שיש מתחילת הקדיש עד דאמירן בעלמא יוכל להפסיק גם לדעת המחבר, אמנם מתקבל והילכך לא יענה אמן דתתקבל או היא שלמא ועושה שלום אינו אלא מנהג, וכמ"ש המג"א.

והשתא יל"ע מאי דינא אם שומע קדיש תתקבל באמצע פסוקי דמזרה, האם יענה מתקבל והילכך או לא, דאע"ג דגבי ק"יש דינא הוא שלא יענה מי"מ אפשר דבאמצע פסד"ז שרי לענות, וכדחזינן גבי אמן דברכות קדיל טפי.

אולם אע"ג דחזינן דשרי לענות אמן דברכות באמצע פסד"ז, אולי א"א להביא ראייה מזה לנידון דין, דלא לכל שבח שרי להפסיק בפסד"ז, תדע דבסי' ס"ה ס"ב כתב המחבר דאם

1. גדר לאפרושי מאיסורא וחובת תוכחה

ויש לדון האם חיוב ד"הוכיח תוכיחי ולאפרושי מאיסורא (שהוא משום ערבות) תרי מילי ניהו ואף מי שאינו מערבות איתא במצות תוכחה, או דלמא חדא מילתא היא ואין חייב להוכיח אלא מי שבכלל ערבות. ונפ"מ בזה לענין מומרים כמבואר להלן, וכן לפי הסוגים דנשיג אינן בכלל ערבות כמבואר ברא"ש הגי'ל, ד"י"ל דאינן נמי בכלל מצות תוכחה. (אולם עיי' במ"ב (סי' רע"א ס"ק ה) ובשעה"צ (שם אות ט) שהכריע דאשה במה שמחויבת מן התורה היא בכלל ערבות כאיש). וכן איכא נפ"מ לפי הסוגים שאין ערבות במצוות דרבנן, עיי' בפמ"ג (פתיח ח"ב אות ט) בשם **סמי דחיי** (א"ח סי' יג), **בברכי"י** (סי' קכד ד"ה וכל ד"ה תו חזוניה) בשם **זרע אברהם** (סי' יב), **בצל"ח** (מח. ד"ה ומדקטל), **בבית שלמה** (ח"א סי' יד ד"ה ואין להקשות דאיכ) ו**בתורת יוסף** (ח"א ח"ב אות ז), **אולה במ"ב** (סי' קסז ס"ק צב ובסי' ר"ג סי' יד) מבואר דאיכא ערבות במצוות דרבנן. ועיי' באג"מ (ח"א סי' קצ ד"ה והנכון) ו**בהר צבי** (ח"ב סי' קכב).

והנה מדברי **הריטב"א** בעי"ז (ו' ד"ה תלמוד לומר) משמע שחיוב תוכחה הוא מטעם ערבות שהרי כתב שהיכן דמצי השני לעשות איסור שלא על דינו נתינת משום לפניו, אבל מילתא דאפרושי לא איסור משום מסייע ידי עוברי עברה ולא עוד שאינו חייבין למחות בידו דכל ישראל ערביין זה לזה, עיי'. אולם **מהחינוך** (מצוה רלט) שכתב שנשים חייבות במצוה זו י"ל שאין מצוה מטעם ערבות, אלא דיש לדחות דס"ל שיש ערבות לנשים.

וש"מ שכתב עמך בזה **כתב סופר** (א"ח סי' נו ד"ה ועוד, ועיי' בחי"ד סי' פ"ד ד"ה ואחר שבארנו) והוכיח **מהריטב"א** בביצה (ל' ד"ה הנח) שחיוב תוכחה ועונש למאן דלא מוכיח משום ערבות הוא. **וכן בשו"ע** (ח"ו אסחי"מ מעי' הג' עמ' 318) כתב שמה שחיוב להודיע ולהפריש חברו מאיסור משום ערבות היינו מדין מצות הוכח תוכיח.

אבל הברכי"י (סי' קכד אות ג ד"ה רואית) נקט דערבות ותוכחה תרי מילי ניהו והנפ"מ ביניהם דמכח ערבות נענש עד דברור ודאי דלא מקבל מיניה ואין בידו למחות, וכי ליכא ערבות לא מחייב עד דברור דוקא שיש בידו למחות.

והגאון ורד"ם (הספרד"י ח"א כ"ב ג' סי' ט) הוכיח משום הרמב"ם (ד' ע"ג ח"ב, ו' שחיוב מ"ע דתוכחה נא' על העובר איסור ל"ת אבל מבטל מ"ע אינו בעל תוכחה, אמנם דין ערבות הוא אפי' על ביטול מצות עשה כדמוכח בסוטה (ל'ו). וכן פסק **בכה"ח** (סי' תרח אות יא). אלא דלא לכאורה קשה על דבריו מהגמ' בביצה (ל') שמכח שחיובים למחות גם על אסור עשה לולי דאמרין מוטב שיהיו שוגגים אפי' נשים שאינן ערבות. שו"ר **בתה"ל** (ו' שהיה וישה, דעות פ"ו ה"ה) שמ"ל קושיא זו ודחה דברי הגאון ורד"ם. וכן דחה דבריו **בחק"ל** (א"ח סי' מח פ"ג), **עניני ש"ש** טעמנו. **אלא דעי' בבתי"ח** (שם) דמ"ל שאין חיוב להוכיח את הנשים מטעם העשה אלא שמ"מ חייבים למחות בידיהן שלא יכעיסו לפני המקום. ולפי דבריו יש לדחות הראיה מהגמ' בביצה.

והגר"פ לר"ס (ז' ע"ג ד"ה) גם נקט דערבות ותוכחה תרי מילי ניהו וכתב דתוכחה הוא לאחר מעשה חיוב לאפרושי הוא לפני המעשה). וכן עמ' **מהר"ם שיק** (א"ח סי' ש"ג ד"ה וכתב) דתרי מילי ניהו. וכן מבואר **בהלכות יעקב** (עיי' ס"ד אות ב) בביצה ס"ד אות ב) שכתב שאפי' מי שאינו בערבות חייב לאפרושי את חברו מאיסורא מדין מצות תוכחה.

2. להפריש מומר מאיסור

וכל זה בסתם איש ישראל, אבל לענין מומר כבר יצא **הש"ך** (יו"ד סי' קמ"א ס"ק ו') לחדש שאין חיוב להפרישו מאיסורא, ומדבריו מוכח דאף חובת תוכחה ליכא.

אלא **שהדגמ"ר** (שם) כתב ד"הא ודאי שישאר מומר אפי' שחטא ישראל הוא, אפי' כוונת הש"ך דלא נאמרה חובה זו אלא לעובר עברה בשוגג אבל כל מי שעובר במזיד אין מצווים להפרישו, ומומר נדקט הש"ך לאו דוקא אלא כתב כן משום דהפוסקים במומר דברוי". וכן עמ' **הח"י** (סי' קמב וס"ס קפ"ה) בדמומר איכא נמי חיוב להפרישו מאיסורא.

אולם עיי' **במ"א** (סי' שמו ס"ק ז') ו**בפמ"ג** (שם בא"ח סי' ק"ד) שהגאון דברי הש"ך הנ"ל ומסתמך לשלום מוכח שהבינו דברי הש"ך כפשוטם. וכן מבואר בג' **מהר"ש** (יו"ד שם). וכן **במחנה חיים** (א"ח סי' מה ד"ה הן אמת) ו**באבנ"ז** (יו"ד סי' קכו אות א) דחו דברי הדגמ"ר, וכתב דטעמו של הש"ך משום דאין ערבות למומר. אולם **בחלקת יעקב** (ח"א סי' כג אות ב) תמה על דבריהם דקשה לומר דאנשים כאלו אינם בכלל ערבות. מיהו **הרדב"ז** (ח"א סי' קפ"ג) ו**המהר"ם שיק** (מצוה רל"ג אות ג ד"ה מ"מ) גם נקטו דליכא ערבות למומר.

ועיי' **בגנני חיים** (להר"ח פאלאיי מעי' כ אות מה) שתמה על הדגמ"ר דאין יתכן שיראה אדם לחבירו חוטא במזיד ובידו להפרישו שלא יתחייב להפרישו משום הוכח תוכיח, עיי"ש. אבל **האג"מ** (יו"ד סי' ע"ב ד"ה אבל עיי'ן) כתב שדברי הגמ"ר מוכרחים דכונת הש"ך דליכא חיוב לאפרושי מאיסורא לעובר במזיד.

אלא דעי' **ברמ"א** (סי' תרח) ו**בשעה"צ** (שם אות יג) מבואר דאיכא חובת תוכחה לעובר במזיד (אלא שהשעה"צ צירף דעת המקילים). ובדעת הדגמ"ר י"ל דס"ל כהחולקים בשעה"צ שם וס"ל דליכא חובה כשידועו שלא ישמע. ויעויין **בביאור הלכה** (סי' תרח ד"ה אבל) שכתב לענין מצות תוכחה שאלו הפורקי' עול לגמרי כגון מחללי שבת בפרסא או אוכלי נבילות להכעיס כבר יצאו מכלל עמיתין ואינו מחויב להוכיחם, ולענין אוכלי נבילות לתאיבון או מחללי שבת שלא בפרהסיא יש לענין דבדר, עיי"כ. ועיי' **בספר ח"ח** (לשוה"ר כ"ל ז' בבמ"ח י' בהג"ה, וכלל י' באמ"ח אות ל). ולפי"ז לכאורה י"ל דלא ס"ל להביאור הלכה כהש"ך דפשיטא ליה שמומר אין חיוב להפרישו. וכמו"כ משמע דלא דס"ל כהדגמ"ר דהרי לדדיה גם מזיד פשיטא שאין חובה להוכיחו ומומר לתאיבון מזיד הוא. ועיי' בגליון קט"ז ורצ"ו דהרבה פוסקים לא ס"ל כהש"ך והדגמ"ר (ועיי' פוסקים הנ"ל מבואר דלא **בפמ"ג** (תיבת גמא חקירה ז), **האבנ"ז** (יו"ד סי' תס"א אות ב) ו**המנ"ח** (מצוה רלט אות ז) שנקטו דיש חובת להוכיח אף ביד רשע גמור. ועיי' **במנח"י** (ח"ב סי' פ"ג).

מעתה אם נאמר דאלו שאינן שומרי תורה ומצוות בזמננו (ר"ל) דינם כמורים, לפי דברי הש"ך ודעימיה יוצא דליכא חובה להפרישם מאיסור, ולפי דגמ"ר אמת כי עוברי משום מזיד. איכא שכבר הארכנו בגליון ה' דלהרבה פוסקים, דינן כתינוקות שנשבו ועיי"כ אין דין אלא ששוגגים או אנוסים, ואיכא אין עלינו לפטור את עצמינו מתוכחה ולאפרושי מאיסורא במה דאפשר עיי"פ. אלא שהדבר צ"ע דהרי למעשה העולם מקילים בזה, וצ"ב טעם הדבר.

ה. טעם שנחזה להקל להוכיח בזה"י

ובאמת כבר נשאל המהר"י ווי"ל (סי' קפ"ג) דאין אנו יוצאים ידי"ח שאין אנו מוחים באחרים, ויישב כדיון שרבו פראי עמינו המלעיגים ומלעיבים בתורה ובלומדיה ואינם שומעים למוכיחים אם היינו מוחים בידם איכא **למיחש לסכנה שהיו עומדים עליו על גופינו ועל ממונינו** והא דאמר מ"י שיש בידו למחות ואינו מוחה כ"י היינו היכא דליכא סכנה. וכן פסק **הרמ"א** (יו"ד סי' קנ"ו ס"א, א' ש' שלד סי' כח ח"ו"מ ר"ס יב), וכ"כ **הח"י** (סי' קמ"ו) ואפי"פ שמבואר לעיל אות א' שלדעת הרמ"א יש להוכיח את חברו עד שיכנו, כבר כתב **הביאור הלכה** (ד"ה עד שיכנו) בשם **החינוך** (מצוה רלט) שהכוונה שחיוב המוכיח להרבות תוכחותיו אל החוטא עד שיהא קרוב החוטא להכות את המוכיח. ועיי' **בחנינוך** (שם) שכתב עוד שאם החוטא הוא איש אלם ורשע ביותר אלא מתירא ממנו שלא יעמוד עליו ויהרגנו שאינו חייב במצוה זו באיש כזה. משמע שדוקא אם מתירא שלא ייהרגו פטור. והובא **במ"ב** (סי' תרח ס"ק ז) שאם איכא חשש סכנה א"צ למחות, ועיי' בחו"מ סי' י"ב ובו"ד סי' של"ד, עיי"כ. ו**זרע אמת** (ח"ב סי' לב ד"ה אד מה) הוסיף דבעת"כ בדרך הרע הזה אין שום פנים למחות בעוברי פלוגתא לפי שדחת ניתנה שכל א' הישר בעניו יעשה בענין הדת ושוב לא יוכל למחות, עיי"כ.

ואפי"פ **שבועל התבואות שור** (בכור שור סוטה מו : הובא בפתי"ש יו"ד סי' שלד ס"ק ט) כתב דע"פ דברים אלו דשו רבים וכהתירא דמי להם שלא להוכיח את החוטאים, וטעות גמורה היא דדברי המהר"רי לא נאמרו כ"א **בברי האוקרא**, עיי"ש. מיהו המדייק בלשונו **הרמ"א** (שם) יראה דאף **בחשש** גיעמוד עליו על גופו ועל ממונו נאמר מלהוכיח, וכ"כ **המהר"ם שיק** (א"ח סי' שב ומד"ה וענה נבוא) ועיי"כ דחה דברי הכבוד שור הגי'ל, עיי"ש באורך. וכן פסק **הגריש"א זצ"ל** (אשרי האיש פ"ח אות ט ושם אות ב) דאפי' במקום שקיים רק חשש שהתוכחה תגרום למוכיח הפסד ממון או נזק אחר אין חיוב להוכיח, (ומ"מ יש למחות היכן דאיכא משום שמירת הדת ולמנוע פצות בדת קדשינו), עיי"כ.

ט. כשהתוכחה גורמת שהחוטא יתרחק מהדרך

ועוד י"ל דבאופן שדיענן שלא יקבלו כלל התוכחה ואדרבה הדבר עלול לגרום להם להתרחק מהדת, שב ואל תעשה עדיף. וראה לזה **משמ"ח הדרכי משה** (סי' תרח אות א) דהטעם לא אמרין מוטב שיהיו שוגגים ולא מזידיים כשהדבר מפורש בתורה, כי כל שכתוב להדיא ודאי אינם שוגגים וחיוב להוכיחם. וכן כתב **המ"ב** (שם ס"ק ז) ו**הכה"ח** (שם אות ט). מבואר דהטעם דלא אמרין מוטב שיהיו שוגגים כ"י, בדבר המפורש בקרא אינו מחמת חומרת האיסור אלא מחמת דתלין דודאי יודע שאסור ועיי"כ אינו שוגג אלא מזיד, ואם כן אמאי לנו להימנע מלהוכיחו והרי בלא"ה מזיד הוא, אבל כשידיענן שלא יקבל ויוסיף חטא על חטאו ומורד יותר חטאו היה חמור יותר, יש לומר דמוטב שלא להוכיח עיי"מ שלא להחמיר חטאו.

וכמו כן נראה לפי הדרכ"י, וכשידיענן על החוטא שמחמת ריחוקו מהדת אפילו משי"כ להדיא בקרא אינו יודע ומצוי בעוה"ר בזה"י) שוב אמרין דמוטב שיהיה שוגג אף במש"כ בקרא. ועיי' **בשלחן שלמה** (יו"ד סי' תקיב הגה ז) בשם **הגרש"א זצ"ל** [ומ"מ מבואר בתורה"ד (ח"ב ר"ס קל"ח) דפעמים שאין לחוש מלהעניש עוברי עברה משום חשש שבשביל כך יצא דתברות רעה. וכן מבואר **ברדב"ז** (ח"א סי' קפ"ג). ועיי' עוד **בבית יעקב** (מצוימר סי' פ"ד ד"ה ומדברים הנ"ל יש למהר) ו**בפתי"ש** (יו"ד סי' שלד ס"ק טו)].

מסקנא דיינא

העולה לדינא, א' חייב אדם להוכיח ישראל שאינו מתנהג כשורה, בין בדברים שבין אדם לחבירו או בין אדם למקום. וכמו כן חייב להפרישו מהאיסור. ב' כשש חשש שהתוכחה תגרום למוכיח הפסד ממון או נזק בגופו וכדו' אינו חיוב להוכיח. ג' במקום שהתוכחה גורמת שהעובר עבירה יתרחק מהדת יש להימנע מלהוכיח אותו (ומ"מ יש לחפש האופן אפשרי לקרב את לבו לעבודת ה').

קרא ק"ש וכנס לבהכניס' ומצא ציבור שקורין ק"ש צריך לקרות עמהם פס' ראשון, אבל אם הוא עסוק במקום שאינו ראוי לפסוק פס' מברוך שאמר והי'ל לא יפסיק אלא יאמר התיבות שהוא אומר בשעה שהציבור אומרים פס' ראשון בניגון הציבור שיראה כאלו קורא עמהם. עיי"ל.

ואפי"פ **דהב"ח** (שם ד"ה קראה ונסכ) פליג וס"ל דעונה עמהם, והובא דבריו **במ"א** (סי' ד'ן, וכו"כ **במשנ"ב** (סי' י"א) משמיה **דדה"ח**. שאני התם דהוא מפני שקבל עליו עול מלכות שמים, ולכא' להביא ראייה מהתם לשאר שבחים.

ועיי' **בפמ"ג** (א"ח סי' ג) שכתב - ובאמצע פסד"ז, הנה ממנ"א כאן שכתב אפילו באמצע ברכה דברוך שאמר עונה אפילו ברכה אחת, וכל שכן באמצע פסד"ז, וכן נראה מא"ר סימן ס"ו אות ו', עיי"ש. הן אמת מהרי"ב סימן ס"ו סי' ג' ולכל הני מילי פוסקים כל שכן באומר תחנוני, משמע לשאר אומנים לא, ואפשר תחנוני חמירי מפסוקי דומרה. ועיי' בסימן ס"ה סי' ג' ב"ט"ז ומ"א [סי' ד] ואליה רבה ס"ק ג', י"ל אמר מפסיק דמחויב לקבל אמן אחר ברכה, מה שאין כן פסוק הראשון כל שאינו יכול לקבל אין צריך להפסיק כאמור. עיי"ל. **והיג"ד** דיש לחלק בין דבר שמחויב לענות לדבר שאינו מחויב לענות.

ועיי' **במשנ"ב** (שם סי' ח"ן) דכתב משמיה **דדה"ח** דאסור לומר ברוך הוא וברוך שמו באמצע פסד"ז כיון שלא נזכר בגמ'. וכ"כ **בכה"ח** (א"ח סי' כ"ב) משמיה **דהחיד"ו** ושי"א דלא יענה ברוך הוא וברוך שמו בתוך פסד"ז. עיי"כ. **הרי** דלא כל מידי דשבו שרי לענות באמצע פסד"ז. ואיכ' י"ל דה"נ אסור לענות אפניו דמתקבל ואלך שאינם אלא מנהג.

ונבא"ח (פ"ט ויש אות טו י"ן) כתב - בתוך פסוקי דומרה יענה אפלו אמנים דברכות, כי כן העיד רבנו מה"ר חיים ויטל ז"ל על רבנו האמיר, ז"ל דהיה עונה אמן דברכות אפלו היה באמצע האמירות, אך לא פרש לנו על אמנים של תקבל עלה ישראל ויהא שמירת, ובספרי הק' מקבצאל וסתפקתי בזה.

ומדברי הרב שלמי צבור [דף פ"ה] משמע דגריעי אמנים אלו מן אמנים דברכות, אך לא פרש שם על דבר זה, ומדבר ספר הכוונה יש להביא קצת דדוקא באמנים דברכות קאמר. וסוף דבר העלית, מחמת ספק שב ועל תעשה עדיף, דאמנים אלו יהרהר בלב, וכל שכן על ברוך הוא וברוך שמו דיהרהר ולא יענה, עיי"כ. והובא דבריו לדינא **בכה"ח** (סי' י"א סי' י"א).

וכיוצא מובא משמיה **דהגרש"א** (להלכות שלמה פ"ו הל' י"א דבר הל' י"ד) דאין לענות אמן דתתקבל ועל הראוי וכ"י באמצע פסד"ז.

אולם **באג"מ** (א"ח סי' י"ד י"ד) כתב - ובדבר האמנים של אחר החצי קדיש שאינם מהקדיש אלא הוספת תפילות, הנה אחר התקבל מסתבר שיש לענות בפסד"ז, וכן אחר על ישראל ועל רבנן מקדיש דרבנן מסתבר שיש לענות, אבל אחר יחא שלמא ואחר עושה שלום מסתבר שלא לענות בפסד"ז. עיי"כ. הנה כתב לחלק כן מדעתו הרחבה ולא נחית לפרש מקור דבריו.

(ולענין האמנים שבחצי הראשון של הקדיש, דעת פוסקי ספרד הנ"ל דשרי לענות כל ה"י אמנים. ולענין יחא שמיה רבא דעת המחבר דינענה עד יתברך ועד בכלל, ודעת הבא"ח הנ"ל דינענה עד עלמאי וכמ"ש האר"י.)

אולם באג"מ הנ"ל כתב דהאמן שאחר ויקרב משיחיה לנוסח ספרד, אין לענות באמצע פסד"ז, דלא הוזכר ברמב"ם בסדר התפילות של שהוא נוסח ספרד, אולם אמן דאחר יחא שמיה רבא כיון שהזכור ברמב"ם שרי לענותו.

וכיוצא כתב הליכות שלמה הנ"ל דינענה את האמן הראשון, אש"ר ואמר שאחר דאמרין בעלמא, ולא שאר אמנים וברך הוא שהם רק ממנהגא. אולם כתב דהמדקדקים שלא לפחות מה' אמנים בכל קדיש מותרים לענות אמן של ויצמח ושל בריך הוא.)

עניני מופר

עניני חודש אלול

אימת הדין אין מטרחה להביא לאיש - יפחד במה שנוגע לעניני עולם הזה הוא חסרון, כי הוא מונע את האדם מלעשות את המוטל עליו ונוקו רב, וכן מצונו שהיו מכריזים ביציאה למלחמה "מי האיש הירא ורך הלבב... ולך ישוב לביתו... מאידך גיסא, פחד בכל מה שנוגע לעניני הרוחניים של האדם הוא מעלה גדולה, כמו שכתב רבנו יונה (ש"ת פ"א, א) "אמר אחרי כן אשרי אדם מפחד תמיד, פירוש אפי"פ שהוא מודה ועווב יש עליו לפחד תמיד, אולי לא השלים חס המצוה". וכן פחד מהדין בימים הנוראים הוא חיוב, ויש בו תועלת רבת ומעלות גדולות הגורמות לשלום את הדין לטובה". (שפתי חיים עמ' סה)

- "שברון לב מפחד הדין אינו צריך להביא את האדם למחלת היאוש, אדרבה הוא אמצעי לדרבן את האדם לשפר מעשיו כמש"כ הגר"י סלנטר (מכתב ז') בתיחלה ישבור לבבו מאימת דין הגופני, וכי נראה הוא, וחיוו וחי בני ביתו וצרכיו תלוי בזה, ומהה יבוא לתקן דרכיו והיה להועיל ליום הכיפורים". (שם עמ' סז)

נערך ע"י מהב"ר סדרת "עבודת המועדים"